

ЗА ОБРЯЗВАНЕТО У ЕВРЕИТЕ

Историко-филологическа справка

Заслужава внимание един факт, който бил от решаващо значение за членовете на старозаветната църква. Наредбата за обрязването била наред с наредбите за светостта на съботата и за нечистите животни. Освен това, въпросът за обрязването у евреите е бил предмет на изследване от страна на мнозина учени; давани са най-различни оценки за смисъла и значението на този религиозен акт.

Нека не забравяме, че обрязването се практикува и до днес от над 200 милиона хора. То е на лице в най-различни народи и почти по всички части на света, независимо от културното ниво, на което се намират тези народи. Не е в употреба от европейците и несемитическите народности на Азия, доколкото те не са мохамедани или приели иудаизма, както хазарите. От християните се обрязват само коптите и абсинците.

1. Употреба и значение на израза „обрязване“ в извънбиблейска литература. В старата гръцка литература глаголът *περιτέμνω* (обрязвам) се употребява, главно с три значения: а) обрязвам, напр. лозови пръчки (Хезиод), правя нарязи под мишците като знак на силна скръб при траур (Херодот) и др. под.; б) изрязвам, скопявам: волове, овце (Омир), или пък ограбвам, заграбвам: земя (Херодот), власт (Полибий); в) като технически термин за обичая у някои народи да се обрязва крайната плът у човека. Херодот на няколко места в своята История споменава за „обрязване на срамните части“. По-късно Диодор Сикул¹ пише: „новородените деца се обрязват“ (I. — — —

¹ Историк, който написал по времето на императора Августа „Историческа библеотека“ в 40 книги.

28,3; III, 32,4). Има сведения и в много гръцки папируси, напр. в т. н. папирус Тебтунис (от 189—190 сл. Хр.), в който се разказва как един стратег бил помолен за писмо, въз основа на което двама младежи, които трябвало да встъпят в свещенство, ако е възможно, да бъдат обрязани (II, 292, 20); или пък оплакването: „вярвам, че не знаеш каква мъка понесох, докато изпълня обрязването“ (II, 314, 3—6). В друг гръцки папирус от Британския музей (от 163 пр. Хр.) се съобщава, че „у египтяните имало обичай да се обрязват“ (I, 24, 12). У Евсевий Несарийски (Hist. IX, 27, 10), в един цитат от Артапан, се говори за „обрязване (περιτομή) на срамните части“. Страбон (Geogr. 16, 2, 37) споменава „за обрязвания“ като иудейски обичай, който произлиза от Египет. По този повод той отбелязва (17, 824) и за „изрязване“ (ἐκτομή) у момичета: „родените момчета и момчета (θῆλας) се изрязват, което е прието и у иудеите“. Но за подобен обичай у иудеите никъде другаде не се споменава.

Почти в същия смисъл и аналогични случаи употребяват израза *circumcido* и римските класици (Цицерон, Цезар, К. Целс и др.).

От посочените изказвания не можем да заключим дали обрязването у древните народи, освен у египтяни и иудеи, е било продиктувано от религиозни или други някакви побуди;

2. За обрязването в Стария завет. В старозаветната писменост за понятията „обрязвам“ и „обрязване“ се употребяват различните образувания, най-вече от корена *mul* (съвсем изолирано стоят случаите от *karat* или *sur* (и то изключително в ритуален смисъл). Твърде рядко се среща употребата на *mul* в преносен смисъл, напр. „Обрежете крайната плът (*orla*) на сърцето си“ (Втзк. 10:16); или „Обрежете се заради Господа и снемете крайната плът от сърцето ви“ (Иер. 4:4). За отбелязване е, че 70-те превеждат чрез *περιτέμνω* и *περιτομή* не само образуванията от евр. глагол *mul*, а всички ония еврейски изрази, където става дума за обрязване (срв. Изх. 4:25, 26; Иер. 4:4; Бит. 17:3 и др.). Този факт се изяснява с това, че гръцкият език не може да предаде многобройните нюанси на еврейските глаголи и тяхното богатство откъм форми за залози. Евреите пък са употребили няколко корена за едно и също понятие, понеже, както изглежда, в древност египтяните се считали като класически представители на обрязването и затова тяхната терминология е повлияла, в дадения случай, и върху еврейската лексика.

Иосиф Флавий и Филон не се отклоняват в езиковата употреба на тези изрази от 70-те.

Обрязването, всред практикуващите го народи, било прилагано и се прилага по отношение на мъжкия пол като *περιτομή* много по-рядко към женския пол като *ἐκτομή*.

Според Бертолет¹ обрязването по начало има магически, респект. примитивно-религиозен характер. В древност то било продиктувано преди всичко всред египтяните и редица древни семитически народи, макар и не изключително от всички. За едно заимствуване на този обичай всред семитите от Египет или обратно не се намира още здрава опорна точка. Вероятно, обичаите и при двете народности ще да са имали общ прапроисход още от праисторично време. Ако предполагаме, че източно-семитическите народи не са познавали обрязването², не можем да допуснем, че евреите са били единствени, които са се обрязвали, всред западно-семитическите племена. Бит. 17:23 изрично свидетелствува, че Измаил (т. е. измаило-арабските племена) бил обрязан. Но, все пак, имало западно-семитически племена, които не практикували обрязването, напр. евейците (срв. Бит. 34 гл.). От Херодот пък узнаваме, че „там, гдето финикийците са се смесили с Елада, вече не подражават на египтяните по отношение на срамните части“ (Hist. II, 104). Следователно, и финикийците, макар и не семити, се обрязвали.

Антрополозите, в продължение на доста време, са предлагали най-различни обяснения относно произхода на обрязването: като жертва за откупуване на новороденото, като церемония при въвеждане или приемане в обществото на рода или племето, като белег за преминаване към мъжка възраст при достигане на пубертета, като предварителна подготовка за брак, като хигиенична необходимост, или като белег на свързания между Бога и еврейския народ завет. Още тук трябва да кажем, че библейските писатели са ни оставили сведения, чрез загатвания или ясни описания, за истинността на посочените предположения.

Че обрязването било считано у евреите и за откупна жертва, може да се заключи по аналогия от наредбата за посветяването. — В продължение на три години плодовете от новопосадените дръвчета не бивало да се пипат, защото те са „нечисти“ (евр. *orlato*, т. е. те са краеобрязъци на

¹ Bertholet, Die Religion in Geschichte u. Gegenwart, 1927, S. 946.

² Meisner, B., Babylonien u. Assyrien, 1920, I, S. 349 ff.

дървото), а плодовете от четвъртата година били посветявани на Господа. Следователно, в продължение на четири години човек трябвало да се лишава от съответния плод като откупна жертва на Бога.

Древната история на Египет¹ ни предлага доста убедителен материал за това, че в старо време обрязването сред египтяните било нещо като предварителна подготовка към сватбения ритуал (срв. Иос. Флавий, Древн. 5,8; Иез. 31:18; 32:19 — 33). Може би през периода на елинизмите обрязването, като общ за всички обичай сред египтяните, да е било премахнато, защото, както споменахме, папирусите ни говорят за обрязване изключително на свещеници и то след специално разрешение. Това ставало особено след указа на импер. Адриан, с който се забранявало обрязването в цялата римска империя. В египетските плочки от Угарит (14 в. пр. Хр.) се среща глаголът *hata na* (женя се) и образуваното от него *hata nu* (зет), което съответствува на евр. *hatan* (жених) и *hoten* (тъст). Същият корен обаче, в арабски език, означава „обрязвам“. Следователно, в стария западно-семитически езиков клон един и същи корен е означавал „женя се“ и „обрязвам“, защото младоженците, преди сватбения церемония, сигурно били обрязвани². Само чрез отиване от зависимостта между обрязването и брака можем да си обясним действието и думите на Моисеевата жена, (Сифора: „Тогава (тя) взе остър камък, обряза крайната плът на сина си и като я хвърли при нозете на Моисей, рече: аз си ми кръвен жених... кръвен жених — поради обрязанието“ (Исх. 4:25—26). Това пък косвено ни навежда на мисълта, че обрязването не води началото си у евреите от Египет, както някои твърдят. Иос. Флавий (Древн. 5,9) също така не ни дава основания за подобно предположение.

Независимо обаче от различните идеи, които, през различните времена, били свързани с ритуала на обрязването, винаги сред Израиля, откакто той е станал Южки народ чрез праотеца Авраама, като основна идея си остава само една — обрязването е „знак на завета“ между Бога и израилския народ. Обрязването, както вече казахме, може да е съществувало още много преди Авраама в много семитически народи и да е било свързано с различни идеи, които, в един или друг вид, да са дали отражение и у евреите. Но от времето на Авраама обряз-

ването у евреите получава нов смисъл, ново съдържание: то става белег на вяроност, и преданост, и послушание на еврейците към Бога, а от друга страна то ще напомня на еврейския народ, че Бог ще изпълни Своите обещания към него, ако евреите пазят наредбите Му. От времето на Авраама, води началото си обичаят, щото всички еврейски деца от мъжки пол да бъдат обрязвани на осмия ден (Бит. 17:12; Лев. 12:3). Обрязването става задължително не само за малките момчета, родени сред съответните еврейски родове, а така също и за природените и за купените със сребро другоплеменници (Бит. 17:12—13).

В книгата Иисус Навин (5:2,8 нт.) се разказва за обрязване на възрастни, но авторът съвсем ясно ни изяснява и причината за отстъпване от изричната и строга Моисеева заповед за обрязването на осмия ден от раждането на младенците (Бит. 17:14). — Всички от мъжки пол, които излезли от Египет, били обрязани (Нав. 17:5), но родените в пустинята, в продължение на 40 години, не били обрязвани, „като родени по пътя“ (ст. 7). Тези именно, преди да влязат в обещаната земя, по Божия повеля, били обрязани с остри каменни ножове (евр. *zugim*, кремъци) на Хълма на обрязанието (евр. Хълма на краеобрязъците; ст. 3). Тази местност била в Иерихонската равнина (ст. 10) и сигурно ще е била предизраилско свещено място, където се извършвал ритуалът на обрязването. Евреите нарекли това място Галгал (евр. Гилгал; от глагола *galal* — отнемам, отмахвам, свалям), защото там Господ снемел от евреите „египетския позор“ (ст. 9), т. е. необрязанието, което започнало след излизането на евреите от Египет.

С течение на времето обаче първоначалният смисъл на обрязването започнал да се затъмнява. Както принасянето на жертвите загубило първоначалното си значение, така и обрязването станало само благочестив обичай, без да буди в душите на обрязаните стремеж да пазят чистотата на завета с Бога и в своите сърца. С това се обяснява призива на прор. Иеремия по времето на цар Иосиа (639—609 пр. Хр.). „Обрежете се заради Господа и снемете крайната плът от сърцето си“ (4:4). Пророкът с мъка в душата си прави нерадостната констатация, че Иерусалим (т. е. главата на еврейския народ) не чува Божиите слова, защото „тяхното ухо е необрязано“ (6:10). Пророк Иеремия подобно на своите велики предшественици, води борба срещу опразнената от своето съдържание обрядност в еврейския култ. За първи път той разкрива истинския сми-

¹ Erman, A., Die Religion der Ägypter, 1934, S. 400.

² Gesenius, W., Handwörterbuch über Alt., 1921, S. 269.

съл на обрязването, което има своето оправдание само чрез силната и искрена вяра в и на Иахве. Този обичай е разсъблечен от телесно-чувствената си обвивка и отнесен към вътрешния човек и неговото отношение към Бога. С това си разбираше Иеремия насочил погледа на своите слушатели към едно ново разбиране на обрязването, което разбиране ние забелязваме и всред по-късното иудейство, а пълното му оформяване е отразено в критиката на обрязването у ап. Павла;

3. Обрязването в по-късното иудейство. Паметни ще останат в иудейската история дните, изживяни от иудеите във втория век пр. Хр. Със сгъстени краски е обрисувано в книгите на Макавеите похулването на Закона и всичко съветно за иудеите.

След като „коренът на греха“ — Антиох IV Епифан (176—163 пр. Хр.) — укрепил властта си (1 Мак. 1:10, 16,20), разграбил светилицето в Иерусалим (ст. 20—24) и издал писмена заповед „в Иерусалим и в иудейските градове да следват законенията, чужди на тая земя“ (ст. 44). Покрай другите забрани срещу иудейските обичаи и установления било забранено и обрязването. Според тази заповед „убивали жените, които бяха обрязали децата си, младенците бесеха за шияте им... и убиваха ония, които извършваха над тях обрязание“ (ст. 60, 61). За отбелязване е, че повод за тази наредба дала известна иудейска групировка в Иерусалим, която настоявала за „съюз с околните народи“, получила право от царя да се „извършват езическите наредби“, построила в Иерусалим „училище според езическия обичай“ и установила „у себе се необрязание“ — „продадоха се, за да вършат зло“ (ст. 11—15). През този бурен период обрязването станало знак на изповедничество и мъченичество, защото — заключава авторът — „мнозина в Израилia останаха твърди и се удържаха... предпочетоха да умрат... и да не похулят светия завет“ (ст. 62—63). Това идва да ни увери, че обрязването било схващано като съществен израз на иудейската религия. То било така скъпо ценено, че било откупвано с кръвно мъченичество.

По същото време обрязването се явява и като символ на победа и надмощие, когато иудейството е могло да надживее временното си падение и да се наложи над ония, които оскърявали Моисеевите повели. След възстанието на Мататия и синовете му, които държали за „завета на отците“ си (1 Мак. 2:1—5,20), загночили без страх да обрязват „необрязаните деца, колкото намериха в Израил-

ските предели“ (ст. 46). Нещо подобно било станало и по времето на Естир, когато, след победата над озверения към иудеите Аман, „мнозина човеци от народите в страната станаха иудеи (у 70-те: се обрязаха), защото ги бе обезел страх от иудеите“ (Ест. 8:17). Масово обрязване и принудително иудаизиране провел и хасмонеецът Иоан Хиркан I (около 128 пр. Хр.) след успешната си експанзия всред иудеите. Иос. Флавий (Древн. 13,257) съобщава, че „той им позволил да останат в земята, ако се обрежат и пожелаят да следват закона на иудеите“. Но ако си припомним казаното в Бит. 17:8 нт., трябва да предположим, че иудеите (т. е. едомитите) ще са били обрязани. Сигурно бележката на Иос. Флавий се отнася до това, че иудеите трябвало да спазват иудейския ритуал по обрязването и — което е по-съществено — да спазват всичко онова, което е свързано с него. Като вземем под внимание бележката на Иос. Флавий и факта, че Арисовул I (104—103 пр. Хр.) по същия начин се отнесъл и към покорените итуреи в Северна Палестина, идваме до извода, че през казания период обрязването било издигнато до степен на основен иудейски закон, без спазването на който било немислимо каквото и да е съвместно живеене с иудеи.

Това схващане от страна на иудеите за обрязването и произтичащото от него неприязнено отношение към всичко чуждо, неиудейско, дало повод, особено от страна на еллинистите, да бъде критикуван варварският обичай на обрязването. За гърци и римляни този обичай бил нещо недостойно и неестествено за човека и както знаем, импер. Адриан го таксувал като кастриране и предвидил смъртно наказание за ония, които го извършват. Това отношение, проявено чрез насилие или презиране, от страна на гръко-римския свят към обрязването принудило някои по-слаби духом иудеи или съзнателно да се обявят срещу обрязването или пък, от неудобство, по един или друг начин, да правят опит за прикриване или „възстановяване“ на обрязването. Защитата от Филона на обрязването, като предлага нови доводи за нуждата от спазване на този обичай сочи, че той е притиснат и се намира в неловко положение. В съчинението си „За особените закони“ (I, 1—11) той, отъгъла на александрийското алегорично разбиране, казва само, че обрязването е хигиенично необходимо, че то подобава на свещеническият род, спомага за по-голяма плодовитост, потиска чувствеността и високомерието и прави половата дее способност богоподобна. В същото същине

ние Филон говори и за духовното обрязване (I, 304—306), но пропуска да посочи отношението му към иудейската религия като „знак на завета“.

В Правилника на Новия съюз и в Коментара към книгата на прор. Авакум, открити край Мъртвото море¹, които също така отразяват разбиранията на иудейството от последните векове пр. Хр., намираме одухотворяване на стария ритуал на обрязването. Макар че членовете на Новия съюз ратували за прочистване на иудейството от външни влияния, Правилникът му препоръчвал на своите членове: „Мъжете на истината трябва да обрязват преобрязъка на пожеланието и упорството“ (5:28).

След залеза на иерократията в Иерусалим при Веспасиана, с нарастваща сила се налага, като ръководно начало, фарисейско-равинското законничество, което към втората половина на 2 в. сл. Хр. достига до пълно самовластие. През този период се прави поврат отново към единичното плътско схващане на обрязването. Затова и равините били решително срещу каквото и да е „възстановяване“ на обрязанието чрез „изтегляне“ (ἐπισπασμός.) Рави Измаел и особено Рави Акиба (135 сл. Хр.) се опълчили и срещу всякаво временно разбиране на понятието „краеобрязък“. Последният приема казаното в Стария завет за необрязани сърце, ухо, уста и т. н. буквално и, следователно, за абсурдно и невъзможно. Юстин Мъченик в своята противоиудейска полемика (Dial. c. Tryph. Jud., 12,3) се противопоставя именно на такова разбиране: „Вече има нужда от второ обрязване, а вие много мислите за плътта“.

Танаитите², като се придържали в старите предания, но като имали пред вид и живияното от иудейския народ, установили най-подробно ритуала на обрязването, което вече носи името *milá*. Обрязването се вменява на всеки иудейн като безусловно задължение към чистия още свой син. То трябва да става на 8 ден от раждането. Ако 8 ден се случи събота, то „самото обрязване, така казват всички, измества съботата“ (Вав. Талм., тракт. Šab., 132a). След това се описват отделните моменти от целия акт на обрязването и редът, който те трябва да следват.

¹ Вж. Пиперов, Б., Правилникът на Новия съюз, ГДА, т. V; Един древен коментар към книгата на пророка Авакума, ГДА, т. II.

² Законоучители от школата на Шаммаи и Хилел, чиито изказвания от 2 в. сл. Хр. са цитирани в Мишна или Барайта.

Церемонията на обрязването се придружавала от благословии и завършвала с празнична трапеза. Детайлното описване на процеса цели да се изключи всяка възможност за „възстановяване“ на обрязанието. Тосефта¹ (тракт. Šab. 15,9) бележи: „Който е изтеглил напред краеобрязъка, трябва да бъде обрязан повторно. . . Мнозина трябваше да бъдат пак обрязани в дните на Бар-Косеба“, т. е. тогава мнозина са правили опит за „възстановяване“.

Обрязването получило, така да се каже, своето теологично обоснование. То е предварително условие и знак за право да се участва в завета, който Бог сключил с Авраама. Който направи невалиден този знак чрез „възстановяване“, той е разрушил спойната връзка с завета и се е лишил от неговата посредническа помощ. Такав може, ако желае, отново да получи своите права, като се подложи на ново обрязване. Обрязването същевременно е и знак на изповедничество, защото за неговото запазване мнозина, в усилни години, са приели кръвно мъченичество. Благословието Божие, което произтича от обрязването, се изяснява така: заради него Бог взема върху Си защитата на Своя народ и му дава право на наследство върху земята на Израил; животворната сила на обрязването действа навсякъде по земята; в бъдещия век заради него обрязаният ще бъде освободен от геената и ще стане съучастник на месиянските времена (вж. Strack-Billerbeck, Kommentar zum AT aus Talmud u. Midrasch, 1922, ff., IV, 37, 38);

4. Обрязването и християнството. У синопитците, където животът на Исуса и на най-първите Му ученици е описан в съвсем естествена иудейска среда, не се забелязва никакъв проблем, свързан с обрязването. В кратките сведения у евангелиста Лука за ранното младенчество на Иоана Кръстителя и Исуса съвсем просто и като за нещо съвсем редно се споменава за обрязването на двамата младенци на 8 ден (1:59 и 2:21). Но — което е интересно — обрязването е свързано с даване и на името. Обичай, който не се потвърждава от съвременното иудейство.

Само в изобличителната реч на Иоана Кръстителя към фарисеите и садукееите синовството към Авраама (което се базира само на обрязването) се поставя под въпрос. Като че ли то е невалидно, ако

¹ т. е. допълнение. Име на един, твърде сроден на Мишна, сборник от постановления и предания на Танаитите.

няма на лице „плод, достоен за покаяние“ (Мат. 3:8—9; Лук. 3:8).

Евангелист Иоан споменава за обрязването във връзка с един разговор-спор, който Исус имал с иудеите в храма по време на празника шатри. Казаното от Исуса за обрязването било по повод негодването на иудеите, заедно Исус излекувал човек в събота. Спасителят пита: „Моисей ви даде обрязанието (макар то да не е от Моисея, а от отците), и вие в съботен ден обрязвате човека. Ако в събота човек приема обрязание, за да не бъде нарушен Моисеевият закон, — на Мене ли се гневите, заедно цял човек здрав направих в събота?“ (7:22—23). От това изказване на Исуса можем да направим следните изводи: 1. Той знаел добре наредбата относно цитираната погоре практика, според която обрязването измества съботата; 2. че обрязването е включено в Моисеевия закон; 3. че изместването светостта на съботата поради обрязване принадлежи към устния закон на иудейските законоучители. Заключителните думи на Исуса имат забележителен паралел във Вавил. Талм.; тракт. Š a b., 132б. Рави Елеазар бен-Асарйа (около 100 сл. Хр.) учи: „Ако обрязването, което засяга само един от членовете на човека, измества съботата, то колко повече за спасението на човека трябва да се измества съботата“.

Ап. Павел, който водел борба срещу иудаизма в Христовата община, бил принуден да се занимае и по-подробно с проблемата за обрязването. След като апостолът приема предположението, че Законът е изпълним, той дава и своето мнение за същността и стойността на обрязването: „... нито онова е обрязване, що е външно, върху плътта; ... и онова е обрязване, що е в сърцето, по дух, а не по буква“... (Римл. 2:28—29). Щом като ап. Павел поставя ударението върху обрязване, „що е в сърцето, по дух, а не по буква“, той стои в диаметрална противоположност към всяко иудейско мнение, което признава посредническо-спасителния характер в този и онзи свят само на телесното обрязване. То било изтъквано на

преден план в синагогите и всред иудео-християните. Ап. Павел се явява продължител на учението на прор. Иеремия (4:4) и на оная, вероятно есейска, групировка, чието богословие ни е познато от намерените край Мъртвото море ръкописи. Ап. Павел прокара границата откъм иудаизма по принцип: за него само оня е истински иудейин, който не е такъв само по външност, а вътрешно, и само онова е истинско обрязване, което засяга сърцето (*περιτομή καρδιας*). Самопонятно е, че такова едно обрязване може да се извърши само чрез Духа, а не по силата на човешка наредба. За апостола обрязването на сърцето е идентично със спасението чрез Христа, щом като той нарича кръщението направо „обрязване Христово“ (Кол. 2:11 и нт.). Всякакъв телесен знак за връзка със завета е вече без значение, а се иска само вяра, която действа чрез любов (Гал. 5:6): „Обрязването е нищо, и необрязването е нищо, а пазенето Божиите заповеди е всичко“ (1 Кор. 7:19). Оттук апостол Павел идва до крайния извод, че „истинското обрязване сме ние, които духом служим Богу“ (Филип. 3:3). Следователно, понятието *περιτομή*, синоним на истински иудейин, е изпълнено вече със съвсем ново съдържание.

Някои иудео-християни, дошли от Иерусалим в Антиохия, където проповядвал ап. Павел, учели, че спасението е невъзможно без обрязване по обрядъ Моисеев (Деян. 15:1). Ясно е, че с това си учение те поставяли под въпрос както проповедта, така и мисионерската практика на ап. Павла. Стигнало се до т. н. Апостолски събор, който да разреши някак недоумението и смущението всред антиохийските братя. Иуда и Сила били изпратени като пълномощници от събора, които и устно да съобщат решението на събора: да не се възлага на антиохийци друго бремe освен въздържане от идолски жертви и от кръв, от „удавнина и блудство“ и да спазват повелята на Христа — „да не правите на други това, което не е вам угодно“ (Деян. 15:1—31).

Християнството приема обрязването само като преобраз на св. Кръщение.